

توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی شهر ابهر

ابوالفضل مشکینی* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس
رحمان صالحی - کارشناس ارشد طراحی شهری، مدرس دانشگاه فرهنگیان
ولی‌الله ربیعی‌فر - دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۰۲/۲۰
تأیید نهایی: ۱۳۹۲/۰۵/۲۶

چکیده

رشد شتابان شهرها طی دهه‌های اخیر و دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آن‌ها، موجب مشکل‌های عدیده‌ای مانند شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیر رسمی و به تبع آن، پیشی گرفتن نیازها از امکانات موجود در شهرهای مختلف شده است. در شهر ابهر، گرایش به شهرنشینی و زندگی در شهر، با تفاوت در میزان درآمد و پایگاه اجتماعی و اقتصادی افراد همراه بوده است. این موضوع در اکولوژی اجتماعی شهر با مشخصه‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و... با تمرکز بر مسائل ناشی از فقر در بخش حسین‌آباد شهر همراه شده و سبب ایجاد الگوی توسعه ناپایداری در سازمان فضایی شده است که یکی از نمودهای کالبدی آن، شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیر رسمی در ابهر است. هدف مقاله حاضر، بررسی وضعیت سکونتگاه‌های غیر رسمی در شهر ابهر (محله حسین‌آباد) و ارائه راهکارهای مناسب برای توانمندسازی آن است. روش پژوهش، پیمایشی و از نوع همبستگی، دامنه آن خرد و از نظر وسعت، ژرفانگر است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از مدل تلفیقی AHP-SWOT بهره گرفته شده است. برای این منظور، مدل مذکور در چهار مرحله ۱. ارزیابی عوامل راهبرد درونی و بیرونی محله، ۲. انجام مقایسه دودویی گروه‌ها، ۳. تدوین راهبردهای چهارگانه SWOT و ۴. اولویت‌بندی راهبردها با استفاده از ماتریس QSPM به صورت سلسله‌مراتبی اجرا شده است. مطابق نتایج پژوهش در عوامل داخلی، امتیاز کل ضعف‌ها (۰/۴۳۵) نسبت به قوت‌ها (۰/۱۵۶) در سطح بالایی قرار دارد که نشان‌دهنده برتری و غالب بودن ضعف‌ها بر قوت‌هاست. در مقابل، در عوامل خارجی، فرصت‌ها با امتیاز کلی ۰/۳۰۸ نسبت به تهدیدها با امتیاز ۰/۱۰۱، در وضعیت بهتری قرار دارند. یافته‌های پژوهش، بیانگر میل جمعیت ساکن به مشارکت کامل برای ساماندهی محله است. در نهایت، الگوی مطلوب برای توانمندسازی محله حسین‌آباد، شهر ابهر ارائه شده و راهکارهای ترکیبی پیشنهاد شده است.

کلیدواژه‌ها: توانمندسازی، ساماندهی، سکونتگاه‌های غیر رسمی، شهر ابهر، مدل تلفیقی AHP-SWOT

مقدمه^۱

یکی از ویژگی‌های مهم قرن اخیر، تراکم جمعیت در شهرها و جدایی‌گزینی اقتصادی-اجتماعی در دامن شهرهاست (حکمت‌نیا و افشانی، ۱۳۸۹: ۱۵۷)؛ به طوری که صدها میلیون نفر از مردم جهان، به ویژه در کشورهای درحال توسعه، در سکونتگاه‌های غیر رسمی در شرایط بد اقتصادی-اجتماعی و زیست‌محیطی زندگی می‌کنند (زیاری و نوذری، ۱۳۸۸: ۲۱). در دهه‌های گذشته، توسعه و هجوم جمعیت به نواحی حومه شهرها بسیار زیاد بوده است و بخش عمده‌ای از اراضی زراعی، فضاهای سبز و پارک‌ها نیز تصرف شده و ساخت‌وساز شده است (مک‌گایرک، ۱۳۸۶: ۲۱). تجمع مهاجران با فرهنگ‌های مختلف در حاشیه شهرها، با تعداد بیکار زیاد، به بزهکاری و شکل‌گیری مناطق جرم‌خیز منجر می‌شود (جارگووسکی، ۱۳۸۸: ۲۵). مکان‌های حاشیه‌نشین، چالش‌های بسیاری دارند و محیط اصلی شهر را نیز دچار بسیاری از مشکل‌های اجتماعی می‌کنند (محمدی و دیگران، ۱۳۸۷: ۸۶). امروزه سکونتگاه‌های غیر رسمی در اکثر شهرهای کشورهای درحال توسعه، یکی از معضله‌های بزرگ و اساسی به‌شمار می‌رود (موحد و تقی‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۵). اسکان غیر رسمی، پدیده نابرابری و فقر اقتصادی و از سویی نادیده‌انگاری افشار کم‌درآمد در برنامه‌ریزی‌ها به‌ویژه برنامه‌ریزی‌های کالبدی و مسکن شهری است که اغلب در حوزه‌های تمرکز ثروت نمودار می‌شود (قرخلو و دیگران، ۱۳۸۸: ۱). اسکان غیر رسمی یا حاشیه‌نشینی در ایران از سال ۱۳۲۰ شروع شده است (حاتمی‌نژاد و زمردیان، ۱۳۸۱: ۱۶). در ایران، جریان شهرنشینی در سال‌های گذشته، حاشیه‌نشینی را به دنبال داشته و درصد بالایی از جمعیت آن از مناطق روستایی به شهرها مهاجرت کرده‌اند. به‌طور کلی، اسکان غیر رسمی در ایران، پدیده‌ای روبه‌رشد است و درحقیقت، نوعی شیوه خاص زندگی محسوب می‌شود و اکثر شهرهای ایران، نمادها و نشانه‌هایی از این پدیده دارند (حاتمی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۳۱). همواره نوع مواجهه با سکونتگاه‌های غیر رسمی، برای کارشناسان و متولیان امور شهری یک دغدغه بوده است. این‌گونه سکونتگاه‌ها که سیمای نازیبا، خدماتی پایین، ساکنانی کم‌توان و مشاغلی نامطمئن دارند، محیطی آماده برای پذیرش ناهنجاری‌های اجتماعی را فراهم می‌سازند و خطر بالایی در سوانح طبیعی و انسانی دارند (سازمان شهرداری‌های کشور، ۱۳۸۸: ۳)؛ بنابراین، با وجود این مشکل‌ها، مدیریت امور شهرها که با رشد شتابان مواجه‌اند، بسیار دشوار است (ساندر، ۱۳۸۲: ۲۱۴). یکی از راهکارهای مدیریت بهینه مناطق حاشیه‌نشین، شناخت و ارزیابی روند توسعه این‌گونه مکان‌ها در زمان گذشته و حال است تا با استفاده از مدیریت کارا، به برنامه‌ریزی اصولی برای کاهش و از بین بردن مشکل‌ها اقدام شود (موحد و تقی‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۷)؛ بنابراین، برنامه‌ریزی و نظم و ترتیب مؤسسه‌ها و بنگاه‌ها، سبب توسعه مشارکت مردم و کاهش و از بین رفتن اختلاف‌های جزئی در مکان‌های حاشیه‌نشین می‌شود و ساختارهای مناسبی برای توانمندشدن این‌گونه مناطق ایجاد می‌کند (رومینگ، ۱۳۸۸: ۴۳)؛ بنابراین، در این پژوهش، سکونتگاه‌های خودرو یا خودانگیزخته شهر ابهر به‌عنوان سکونتگاه‌های غیر رسمی با شرایط سکونتی نامتعارف، به‌منظور بررسی و تحلیل عوامل درون‌محله‌ای و برون‌محله‌ای آن‌ها انتخاب شده است تا شناسایی، تجزیه و تحلیل و درنهایت، ارائه راهکارهایی برای توانمندسازی این‌گونه از فضاها انجام شود.

مبانی نظری

حاشیه‌نشینی در مفهوم کلی به کسی گفته می‌شود که در شهر سکونت دارد، اما به علل گوناگون نتوانسته است جذب نظام اقتصادی و اجتماعی شهر شود و از خدمات شهری استفاده کند. اگرچه ریشه اصلی حاشیه‌نشینی را باید در عواملی

۱. این مقاله، از طرح پژوهشی ساماندهی حاشیه‌نشینان محله حسین‌آباد شهر ابهر استخراج شده است و با اعتبار سازمان همیاری شهرداری‌های وزارت کشور و شهرداری شهر ابهر و به دست نویسندگان مقاله انجام گرفته است.

که موجب مهاجرت افراد از روستا به شهر می‌شود، جست‌وجو کرد، تمام حاشیه‌نشینان از مهاجران تشکیل نیافته‌اند؛ چراکه بخشی از آنان افرادی هستند که ساکنان همیشگی شهر بوده‌اند، ولی به‌علت فقر اقتصادی در واحدهای مسکونی غیر استاندارد زندگی می‌کنند و حاشیه‌نشین محسوب می‌شوند (حاتمی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۳۳).

نظریه، نقشی بسیار اساسی در قانونمندی پژوهش‌ها و به‌سرانجام‌رسیدن آن دارد. بسیاری از فعالیت‌های اجرایی، در حوزه مسائل شهری انجام شده است که با تهیه یک طرح اجرایی بدون پشتوانه نظری تهیه و به دنبال آن اجرا شده و در نهایت، موفقیت چندانی به‌دست نیاورده است؛ زیرا مطالعه‌ای صرفاً مبتنی بر چند معیار و ملاک کلیشه‌ای و دستورالعمل اجرایی در قالب قراردادهای تپیی است که به مهندسان مشاور در تهیه طرح‌های مختلف شهری واگذار می‌شود (رهنما، ۱۳۸۸: ۱۵۰).

به‌طور کلی، دیدگاه‌هایی که در مورد پدیده اسکان غیر رسمی مطرح‌اند، در پنج دسته کلی به‌قرار زیرند:

- اکولوژی شهری (انسانی)

بحث اسکان غیر رسمی به مفهوم امروزی آن، از سال ۱۹۷۰ به بعد در بستر مطالعه‌های اکولوژی شهری مطرح شده است و از طریق مطرح‌کردن بحث «جدایی‌گزینی اکولوژیکی» عینیت یافته است. جدایی‌گزینی اکولوژیکی از این واقعیت سرچشمه می‌گیرد که ساکنان شهرها بسته به پایگاه اجتماعی اقتصادی خود، برای دسترسی و انتخاب زمین شهری و محله‌های مسکونی به رقابت با یکدیگر می‌پردازند. جدایی‌گزینی اکولوژیکی - که با جدایی‌گزینی مکانی یا فاصله فیزیکی در رابطه است، در پایان به جدایی‌گزینی اجتماعی در شهرها می‌انجامد. بحث اکولوژی شهری با انجام مراحل هجوم - تسلط و جایگزینی مطرح می‌شود و در کشورهای که روند شهرنشینی سریع دارند، اتفاق می‌افتد و بیانگر تحریک اجتماعی - اقتصادی ساکنان در شهر است (شکویی، ۱۳۷۲: ۳۱). نظریه‌پردازان این گروه معتقدند که حتی اگر گروه‌های مهاجر قومی و نژادی دیگری نیز در این محله‌ها ساکن شوند، باز این نواحی فقیر باقی خواهند ماند؛ بنابراین، مشکل این محله‌های فقیرنشین به نواحی خاص آن‌ها برمی‌گردد، نه به افرادی که در این نواحی ساکن‌اند (زیاری و دیگران، ۱۳۸۸: ۴۰۸).

- لیبرالی (سرمایه‌داری غربی)

این دیدگاه براساس نظریه‌های لیبرالی شکل گرفته است. نگرش‌های مختلف چنین دیدگاهی را در آثار جمعیت‌شناسان، جامعه‌شناسان، اقتصاددانان، شهرسازان، جغرافی‌دانان و برنامه‌ریزان شهری معتقد به این نگرش می‌توان یافت (حاج یوسفی، ۱۳۸۱: ۱۸۵). به عقیده مال‌توسی‌های جدید «مسبب بیکاری، فقر و اسکان غیر رسمی و... جمعیت بیش از حد است». بر مبنای دیدگاه آن‌ها و گروهی از اندیشمندان غربی، نه تنها تراکم شدید جمعیت، عامل اصلی فقر و عقب‌ماندگی کشورهای در حال توسعه است، بلکه افزایش جمعیت، هرگونه کوشش برای بهبود سطح زندگی و محو پدیده‌های فقر و اسکان غیر رسمی را در این کشور بی‌نتیجه می‌گذارد (تودارو، ۱۳۶۶: ۳۸۱). جان ترنر^۱ چهره معروف این دیدگاه است و با مقاله «سکونتگاه‌های کنترل‌نشده، معضل‌ها و خط مشی‌ها» در سال ۱۹۶۸ ایده مسکن خودساز (خودیار) را مطرح می‌کند. وی از اسکان غیر رسمی دفاع می‌کند و از ساخت مسکن خودساز به‌عنوان فرایندی یاد می‌کند که در طی آن، تهی‌دستان بی‌سرپناه، خود آستین‌ها را بالا می‌زنند و به‌نحوی که می‌دانند و می‌توانند برای خود سرپناهی دست‌وپا می‌کنند (پیران، ۱۳۷۳: ۹۶).

در کل، دیدگاه لیبرالی، صراحتاً چرایی و علل پیدایش این مناطق را یک عمل قهری و از تبعات نظام جهانی موجود می‌داند و بر این باور است که باید پدیده اسکان غیر رسمی را پذیرفت و با دید بهسازی و ساماندهی بدان نگرست که از این رهگذر، درصدی از ساکنان اجتماع‌های آلونکی، محیط زندگی قابل قبول‌تری به‌دست آورده‌اند (زیاری و دیگران، ۱۳۸۸: ۴۱۰).

– مکتب وابستگی و ساختارگرایان (غیر لیبرال‌ها)

در دهه‌های ۴۰ تا ۷۰ میلادی، برخلاف اندیشمندان لیبرالی، گروهی دیگر از متفکران و نظریه‌پردازان مکتب وابستگی و ساختارگرایان در آمریکای لاتین مانند گون در فرانک^۱، عقب‌ماندگی کشورهای درحال توسعه (کشورهای وابسته) را معلول تسلط اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته کنونی می‌دانستند و بر آن بودند که الگوی توسعه وابسته و برون‌زا و جریان صنعتی‌شدن وابسته، شهرنشینی شتابان و ناهمگون را به‌دنبال دارد که به موازات رشد نامتعادل، نابرابری درآمدها افزایش می‌یابد و تعادل ساختاری جامعه به‌سرعت کاهش می‌یابد. از دیدگاه آن‌ها برآیند عملکرد توسعه وابسته عبارت از پیدایش شکاف طبقاتی میان شهر و روستا و در نتیجه، ظهور گروه‌های حاشیه‌نشین شهری است (نیکنام و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۵-۲۶). در این دیدگاه، اسکان غیر رسمی شهری در واقع، فرایند انتقال فقر و محرومیت روستا به شهرهاست. بر اثر عملکرد نظام‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نامتوازن و ناعادلانه، جمعیت‌های شناور در شهرها، از جمله روستاییان تهی‌دست مهاجر، در جامعه شهر جذب و ادغام نشده‌اند و در فضاهایی زندگی می‌کنند که ساختار سکونت‌ی متعارفی ندارند. آن‌ها روی زمین دیگران، با خودیاری و خودسازی، سکونتگاه‌های نامتعارف و محقر شهری را پدید می‌آورند که در عین حال، مأمونی برای مهاجران تازه‌وارد به‌شمار می‌آید (قرخلو و دیگران، ۱۳۸۸: ۳).

– جامعه‌گرایان جدید

از دیدگاه اندیشمندان مکتب جامعه‌گرا، اسکان غیر رسمی و پیدایش گروه‌های فقیر در جوامع شهری کشورهای درحال توسعه، ناشی از عملکرد روند طبیعی تضاد میان کار و سرمایه است. نتیجه قهری عملکرد قوانین حاکم بر نظام اقتصادی سرمایه‌داری، تمرکز و انباشت سرمایه، رشد نامتعادل اقتصادی و بروز تضادهای اجتماعی (تضاد بین دهقانان زمین‌دار و بی‌زمین، تضاد بین زندگی شهری و روستایی، تضاد طبقاتی و ...) است؛ بنابراین، در جریان تحول‌های ناهماهنگ جامعه سرمایه‌داری، بروز تضادها و مشکل‌های اجتماعی از جمله پیدایش حاشیه‌نشینی در شهرهای بزرگ، اجتناب‌ناپذیر است (نیکنام و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۹-۳۰).

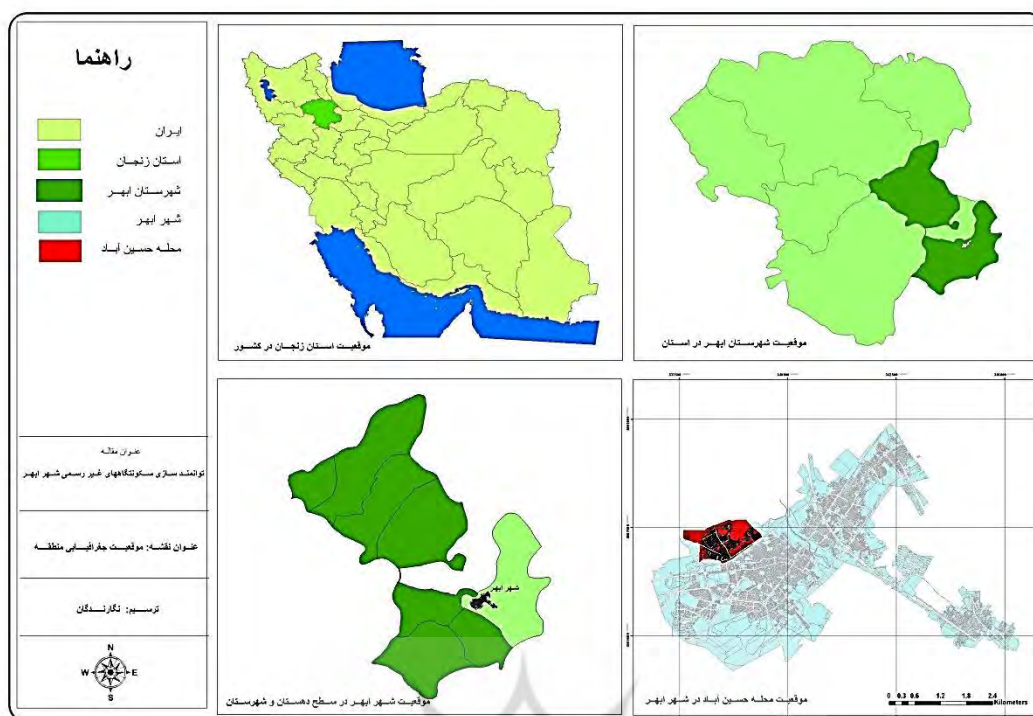
– راهبرد توانمندسازی

توانمندسازی بر دیدگاه فقرزدایی و در توسعه انسان‌محور با تکیه بر مشارکت شهروندان و شهر (مدیریت شهری) متکی است؛ مشارکتی که براساس گفت‌وگوی دوجانبه شکل می‌گیرد و شهروند با کسب هویت، از طریق این گفت‌وگو به زیستگاه خود نیز هویت می‌بخشد. در واقع، در این راهبرد، تأکید ویژه بر افزایش درآمد و فقرزدایی خانوار است. بدین منظور، آموزش‌های حرفه‌ای و افزایش مهارت نیروی کار و یابوری آنان در دسترسی به منابع، ساماندهی و بازاریابی بهتر کسب‌وکار، به‌ویژه با میانجیگری سازمان‌های غیر دولتی و محلی، حائز اهمیت بسیار است (زیاری و دیگران، ۱۳۸۸: ۴۱۰).

امروزه اتخاذ شیوه مناسب برای ارتقای شرایط نامطلوب مکان‌های حاشیه‌نشین را تأکید بیشتر بر مشارکت شهروندان در تمام امور جامعه و حمایت دولت می‌دانند. تصویب سند ملی توانمندسازی و ساماندهی اسکان غیر رسمی در بهمن‌ماه ۱۳۸۲، نشانه توجه جدی دولت به مسئله اسکان غیر رسمی، به رسمیت شناختن و به حساب آوردن شهروندان ساکن در این سکونتگاه‌ها و در حالت کلی، مشخص کردن چارچوب و نحوه فعالیت هماهنگ بخش دولتی-عمومی و مشارکت مردمی برای چاره‌جویی مشکل‌های اسکان غیر رسمی بوده است. گذار از رویکرد حذفی به رویکرد توانمندسازی، به عنوان مهم‌ترین هدف این سند، فضای جدیدی را در برنامه‌ریزی شهری کشور ایجاد کرده است. سند توانمندسازی، هرچند با هدف اولیه شکل‌گیری سیاست‌های ساماندهی و پیشگیرانه تهیه شده است؛ اما در عمل برای یکپارچه کردن مدیریت شهری، چه در عرصه تصمیم‌سازی و چه در عرصه تصمیم‌گیری و اجرا برای رفع مشکل‌های سکونتگاه‌های غیر رسمی شهرهای کشور، ظرفیتی مناسب به شمار می‌آید (صالحی و ربیعی‌فر، ۱۳۹۰: ۴۵). به نظر می‌رسد این‌گونه اقدام‌ها، گزینه مناسبی برای توانمندسازی مناطق حاشیه‌نشین از طریق حمایت دولتی و نیز مشارکت شهروندان در امور بهسازی و نوسازی است. شهرسازی مشارکتی با دو دیدگاه ظاهر شد. اولین دیدگاه، رویکرد بهسازی محله‌های حاشیه‌نشین و سپس ارائه تسهیلات لازم به ساکنان این مناطق بود و تا حد زیادی توانست به آن دست پیدا کند (رومینگ، ۱۳۸۸: ۸۹). این‌گونه اقدام‌ها- که هنوز در حال انجام است- در سطح نواحی مختلف دنیا در حال افزایش است (کوک و رومینگ، ۱۳۸۷: ۲۱۱).

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهر ابه‌ر در محدوده ۴۹ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۱۵ دقیقه و ۳۰ ثانیه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۸ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۱۰ دقیقه و ۳۰ ثانیه عرض شمالی و به فاصله ۹۰ کیلومتری شرق شهر زنجان و ۲۳۰ کیلومتری غرب تهران قرار دارد. مطابق داده‌های سرشماری عمومی نفوس مسکن مرکز آمار ایران، محله حسین‌آباد در سال ۱۳۸۵، دارای ۸،۷۸۹ نفر جمعیت با تراکم خالص جمعیتی ۲۹۷ نفر در هکتار بوده است. این محله، یکی از متراکم‌ترین محله‌های جمعیتی شهر ابه‌ر محسوب می‌شود (صالحی و ربیعی‌فر، ۱۳۹۰: ۵۷)؛ به نحوی که متوسط افراد ساکن در واحد مسکونی در سال ۱۳۸۵، معادل ۶ نفر بوده است. طبق بررسی‌های به عمل آمده، بیشترین میزان تراکم جمعیت، مربوط به بخش مرکزی محله است که تراکم جمعیتی بیشتری نسبت به بلوک‌های ساخته شده حواشی محله دارد. در سال ۱۳۸۵ و براساس آمار مرکز آمار ایران، ۲۰۰۹ خانوار معمولی در قالب ۸،۷۸۹ نفر جمعیت در محله حسین‌آباد اسکان داشته‌اند. در این سال، جمعیت شهر ابه‌ر ۷۲،۳۶۰ نفر، در ۱۹،۱۶۸ خانوار بوده است. بعد خانوار شهر ابه‌ر ۳/۷۸ و بعد خانوار منطقه حسین‌آباد، ۴/۳۸ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محله حسین‌آباد، شهر ابهر

روش پژوهش

به‌طور کلی، پژوهش علمی عبارت است از تلاش کاوشگرانه‌ای که با آداب خاصی، به‌طور نظام‌یافته با هدف کشف یک مجهول، به‌منظور گسترش قلمرو معرفتی انجام شود (حافظنیا، ۱۳۸۸: ۹) و روش تحقیق نیز شرح اصولی است که در پژوهش اجرا می‌شود (ریموند، ۱۳۸۸: ۱۱-۱۲). رویکرد حاکم بر فضای پژوهش حاضر کیفی و کمی و نوع آن، کاربردی است. جامعه و نمونه آماری در این پژوهش، کل محله و جمعیت حسین‌آباد شهر ابهر به‌تفکیک حوزه و بلوک است. در این مقاله، نمونه، معادل جامعه آماری است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است و گردآوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش، از طریق مطالعه‌های دقیق کتابخانه‌ای و استفاده از اسناد و مدارک، مشاهده، پرسشنامه و برداشت‌های میدانی جهت ثبت اطلاعات بوده است. در این مطالعه، به بررسی وضعیت کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و مدیریتی محله حسین‌آباد شهر ابهر پرداخته شده است. سپس برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از مدل $AHP^{\circ} SWOT$ به شکل تلفیقی بهره گرفته شده است. برای این منظور، مدل مذکور در چهار مرحله به‌صورت سلسله‌مراتبی اجرا شده است.

۱. ارزیابی عوامل راهبردی درونی و بیرونی محله حسین‌آباد

تمامی عوامل درونی و بیرونی باید ارزیابی شوند و عوامل مهم شناسایی و تعیین اولویت شوند. برای ارزیابی عوامل راهبردی درونی و بیرونی از ماتریس‌های IFE^1 و EFE^2 استفاده شده است.

الف) ماتریس ارزیابی عوامل درونی یا داخلی (IFE)

این ماتریس ابزاری برای بررسی عوامل داخلی است. بدین ترتیب که قوت‌ها و ضعف‌های محله حسین‌آباد، شهر ابرهر شناسایی و در ستون‌های مربوطه قرار داده شده است.

ب) ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی و خارجی (EFE)

مراحل تهیه ماتریس EFE نیز همانند ماتریس IFE است؛ با این تفاوت که به جای عوامل راهبردی داخلی، عبارت خارجی آورده شده است. مراحل کار کاملاً مانند ماتریس قبل است.

۲. مقایسه دودویی گروه‌های SWOT و عوامل موجود در هر گروه و اولویت‌بندی آن‌ها

در این مرحله، مقایسه‌های دودویی گروه‌های SWOT (قوت، ضعف، فرصت و تهدید) با هم مقایسه شده‌اند و اولویت هر یک از آن‌ها تعیین شده است. سپس دوباره با استفاده از مقایسه‌های دودویی، عوامل هر یک از گروه‌های سوات، به صورت جداگانه مقایسه شده‌اند و اولویت هر یک از آن‌ها به صورت عددی تعیین شده است. شایان ذکر است که در انجام این مقایسه‌ها، از ادبیات موجود در زمینه توانمندسازی سکونتگاه‌های غیر رسمی استفاده شده است.

۳. تدوین راهبردهای چهارگانه SWOT

از مقایسه قوت‌ها، ضعف‌ها، تهدیدها و فرصت‌ها در جدول SWOT و انجام تجزیه و تحلیل‌ها، راهبردهای چهارگانه SWOT ارائه شده است و از طریق این ارزیابی، چهار نوع راهبرد SO، WO، ST و WT به دست آمده است.

جدول ۱. راهبردهای چهارگانه SWOT

محیط خارجی		محیط داخلی	
تهدیدها (t)	فرصت‌ها (o)	تهدیدها (t)	فرصت‌ها (o)
راهبرد اقتضایی (ST) (حداکثر - حداقل)	راهبرد تهاجمی (SO) (حداکثر - حداکثر)	راهبرد انطباقی (WO) (حداکثر - حداقل)	راهبرد دفاعی (WT) (حداکثر - حداقل)

منبع: نگارندگان

۴. اولویت‌بندی راهبردها با استفاده از ماتریس QSPM

مراحل تشکیل ماتریس QSPM (ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی) بدین شرح است: در ستون اول ماتریس، فهرست عوامل راهبردی بیرون محله حسین‌آباد، شامل تمام تهدیدها و فرصت‌ها و عوامل راهبردی درون محله حسین‌آباد، شامل همه ضعف‌ها و قوت‌هاست. این عوامل، عیناً از ماتریس‌های IFE و EFE آورده شده است. در ستون دوم، امتیاز وزن‌دار یا وزن هر عامل راهبرد، عیناً از جدول اولویت کلی عوامل استخراج و درج شده است. در ستون‌های بعدی، انواع راهبردهای به دست آمده از ماتریس SWOT، شامل راهبردهای چهارگانه WO، ST، WT و SO آورده شده است و هر یک از ستون‌های مربوط به انواع راهبردها به دو زیرستون تقسیم می‌شود. یکی زیرستون AS^۱ و دیگری زیرستون TAS^۲ و در

1. Attractive Scores
2. Totals Attractive Scores

ستون AS امتیاز جذابیت داده می‌شود. به این ترتیب که هر عامل، با راهبرد مورد نظر سنجیده شده و به آن امتیاز داده شده است. در تعیین امتیاز جذابیت، باید به این پرسش پاسخ داده شود که آیا این عامل در انتخاب راهبرد مذکور اثر می‌گذارد؟ در صورتی که پاسخ مثبت باشد، امتیاز جذابیت باید به صورت خاص و با توجه به جذابیت نسبی هر راهبرد به راهبرد دیگر داده شود. امتیازهای جذابیت به صورت زیر است:

امتیاز ۱: جذاب نیست؛ امتیاز ۲: تا حدودی جذاب است؛ امتیاز ۳: در حد قابل قبول جذاب است؛ امتیاز ۴: جذابیت بالایی دارد.

منفی بودن پاسخ به این پرسش نشان می‌دهد که عامل راهبردی، تأثیری بر گزینه راهبرد ندارد؛ بنابراین، امتیاز جذابیت برای آن راهبرد، در ردیف عامل راهبردی مساوی یک خواهد بود. امتیازهای ستون دوم در امتیاز جذابیت ضرب می‌شود و امتیاز کل جذابیت در ستون TAS درج می‌شود و نشان‌دهنده جذابیت نسبی هر یک از عوامل راهبردی مورد نظر است. جمع امتیازهای TAS در ردیف پایین جدول محاسبه شده است که این عدد، همان امتیاز اولویت راهبرد است. بدین ترتیب، گزینه‌های مختلف راهبرد محله حسین‌آباد شهر ابرهر، با مقدار عددی، تعیین و اولویت‌بندی شده و با یکدیگر قابل مقایسه است.

بحث و یافته‌ها

با توجه به چارچوب نظری توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی برای شناسایی، تبیین و تجزیه و تحلیل وضعیت محله حسین‌آباد شهر ابرهر، ابتدا ویژگی‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و مدیریتی محله تعریف شده‌اند و سپس با استفاده از مدل تلفیقی SWOT^۱ AHP در چهار مرحله، به صورت سلسله‌مراتبی تجزیه و تحلیل شده‌اند و سرانجام، راهبردها و راهکارهای ساماندهی، توانمندسازی و برون‌رفت از وضعیت موجود ارائه شده است.

۱. ارزیابی عوامل راهبرد درونی و خارجی در ساختار کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و مدیریتی محله

جدول ۲. ماتریس IFE محله حسین‌آباد، شهر ابرهر

گروه	عوامل
قوت‌ها	۱S- دسترسی مناسب به راه‌های ارتباطی داخل شهر
	۲S- قرارگرفتن در طرح توسعه فاضلاب شهری
	۳S- اختصاص مرکز محله، برای فعالیت اقتصادی
	۴S- وجود اقدام‌های خودیارانه‌ای ساکنان، در بهسازی و نوسازی واحدهای مسکونی در بخش‌هایی از محله‌ها
	۵S- برخورداری از ساختار سنی جمعیت جوان
	۶S- بالابودن سنخیت فرهنگی و اجتماعی در سطح محله‌ها
	۷S- بالابودن تمایل خانوارهای محله برای بهسازی و نوسازی مسکن
ضعف‌ها	۱W- جمع‌آوری نامناسب آب‌های سطحی و پساب‌های خانگی (بیش از ۸۵ درصد)
	۲W- استفاده از مصالح نامتعارف (کم‌دوام) در واحدهای مسکونی
	۳W- وجود آب‌گرفتگی واحدهای مسکونی در بخش مرکزی محله
	۴W- انباشت پسماندهای خانگی، ساختمانی و کارگاهی در فضاهای خالی از کاربرد و کنار جداول و...
	۵W- پایین بودن میزان درآمد و بالابودن اشتغال ساکنان در بخش غیر رسمی اقتصاد
	۶W- تراکم بالای جمعیت در واحد مسکونی، علی‌رغم کمبود فضای سکونتی
	۷W- پایین بودن سطح سواد (به‌ویژه در بین والدین و سرپرست خانوارها)
۸W- نبود انگیزه برای بهسازی خودیار مسکن، به دلیل رسمیت‌نداشتن سکونتگاه	
۹W- نبود سند مالکیت اکثر واحدهای مسکونی	
۱۰W- کمبود شدید فضاهای سبز عمومی	

جدول ۳. ماتریس EFE محله حسین‌آباد، شهر ابهر

عوامل	گروه‌ها
O_1 - دسترسی مناسب به راه‌های ارتباطی بین‌شهری (ابهر به خدابنده) O_2 - وجود طرح نوسازی واحدهای فرسوده از طرف سازمان مسکن و شهرسازی O_3 - وجود مراکز خدمات‌رسان مهم از جمله بیمارستان و... در نزدیکی محله حسین‌آباد O_4 - کاهش روند رشد شتابان جمعیت منطقه O_5 - شکل‌گیری کریدورهای تجاری و صنایع کوچک در سطح منطقه O_6 - وجود ارتباط ساکنان با مبدأ مهاجرت خود برای انجام فعالیت‌های کشاورزی و دامداری O_7 - وجود تفکرهای مثبت و مشارکت‌جویانه در توانمندسازی بافت‌های حاشیه‌نشین در مدیریت شهری O_8 - شکل‌گیری تفکرهای برنامه‌ریزی راهبردی - ساختاری توسعه شهری و توسعه از پایین به بالا	فرصت‌ها
T_1 - دفع غیربهداشتی فاضلاب و انباشت پسماندها T_2 - سیر صعودی ناهنجاری‌های اجتماعی در سطح محله‌ها T_3 - برخورد گزینشی مدیریت شهری در خدمات‌رسانی به ساکنان محله‌ها T_4 - سیر نزولی سطح تحصیلات افراد به دلیل فقر T_5 - خواسته‌های ناممکن و سخت مدیریت شهری از ساکنان، جهت ارتقای کالبدی و اجتماعی محله‌ها	تهدیدها

منبع: نگارندگان

۲. انجام مقایسه دودویی گروه‌های SWOT و عوامل موجود در داخل هر گروه و اولویت‌بندی آن‌ها

جدول ۴. اولویت گروه‌ها و عوامل در هر گروه و اولویت کلی عوامل با استفاده مدل AHP-SWOT

اولویت کلی عوامل	اولویت‌های عوامل در داخل هر گروه	ضریب ناسازگاری	عوامل SWOT	اولویت گروه	گروه SWOT
۰/۰۳۸	۰/۲۴۷		S_1 - دسترسی مناسب به راه‌های ارتباطی داخل شهر		قوت‌ها
۰/۰۰۶	۰/۰۳۹		S_2 - قرار گرفتن در طرح توسعه فاضلاب شهری		
۰/۰۲۳	۰/۱۴۵		S_3 - اختصاص مرکز محله، برای فعالیت اقتصادی		
۰/۰۱۴	۰/۰۹۲	۰/۰۵	S_4 - وجود اقدام‌های خودیارانه‌ای ساکنان، در بهسازی و نوسازی واحدهای مسکونی در بخش‌هایی از محله‌ها	۰/۱۵۶	
۰/۰۱	۰/۰۶۳		S_5 - برخورداری از ساختار سنی جمعیت جوان		
۰/۰۲۸	۰/۱۸۳		S_6 - بالابودن سنخیت فرهنگی و اجتماعی در سطح محله‌ها		
۰/۰۳۶	۰/۲۳۲		S_7 - بالابودن تمایل خانوارهای محله برای بهسازی و نوسازی مسکن		
۰/۰۲۱	۰/۰۴۸		W_1 - جمع‌آوری نامناسب آب‌های سطحی و پساب‌های خانگی (بیش از ۸۵ درصد)		ضعف‌ها
۰/۰۶۸	۰/۱۵۷		W_2 - استفاده از مصالح نامتعارف (کم‌دوام) در واحدهای مسکونی		
۰/۰۱۵	۰/۰۳۵		W_3 - وجود آب‌گرفتگی واحدهای مسکونی در بخش مرکزی محله		
۰/۰۱۵	۰/۰۳۳		W_4 - انباشت پسماندهای خانگی، ساختمانی و کارگاهی در فضاهای خالی از کاربرد		
۰/۰۷۱	۰/۱۶۳		W_5 - پایین بودن میزان درآمد و بالابودن اشتغال ساکنان در بخش غیر رسمی اقتصاد	۰/۴۳۵	
۰/۰۲۳	۰/۰۵۴	۰/۰۸	W_6 - تراکم بالای جمعیت در واحد مسکونی، علی‌رغم کمبود فضای سکونتی		
۰/۰۴۳	۰/۰۹۸		W_7 - پایین بودن سطح سواد (به‌ویژه در بین والدین و سرپرست خانوارها)		
۰/۰۸۳	۰/۱۹۱		W_8 - نبود انگیزه برای بهسازی خودیار مسکن، به دلیل رسمیت‌نداشتن سکونتگاه		
۰/۰۷۵	۰/۱۷۲		W_9 - نبود سند مالکیت اکثر واحدهای مسکونی		
۰/۰۲۱	۰/۰۴۹		W_{10} - کمبود شدید فضاهای سبز عمومی		

ادامه جدول ۴. اولویت گروه‌ها و عوامل در هر گروه و اولویت کلی عوامل با استفاده مدل AHP-SWOT

اولویت کلی عوامل	اولویت‌های عوامل در داخل هر گروه	ضریب ناسازگاری	عوامل SWOT	اولویت گروه SWOT
۰/۰۲۴	۰/۰۷۷		۱O- دسترسی مناسب به راه‌های ارتباطی بین‌شهری (ابه‌ر به خدابنده)	فرصت‌ها ۳۰۸
۰/۰۸۷	۰/۲۸۱		۲O- وجود طرح نوسازی واحدهای فرسوده از طرف سازمان مسکن و شهرسازی	
۰/۰۱۴	۰/۰۴۴		۳O- وجود مراکز خدمات‌رسان مهم از جمله بیمارستان و... در نزدیکی محله حسین‌آباد	
۰/۰۲۸	۰/۰۹۲		۴O- کاهش روند رشد شتابان جمعیت منطقه	
۰/۰۴۵	۰/۱۴۵	۰/۰۴	۵O- شکل‌گیری کریدورهای تجاری و صنایع کوچک در سطح منطقه	
۰/۰۲۳	۰/۰۰۷۴		۶O- وجود ارتباط ساکنان با مبدأ مهاجرت خود برای انجام فعالیت‌های کشاورزی	
۰/۰۴۴	۰/۱۴۳		۷O- وجود تفکرهای مثبت و اصلاح‌گرا و مشارکت‌جویانه در توانمندسازی بافت‌های حاشیه‌نشین در مدیریت شهری	
۰/۰۴۴	۰/۱۴۳		۸O- شکل‌گیری تفکرهای برنامه‌ریزی راهبردی- ساختاری توسعه و توسعه از پایین	
۰/۰۱۸	۰/۱۷۸		۱T- دفع غیر بهداشتی فاضلاب و انباشت پسماندها	تهدیدها ۱۰۱
۰/۰۳۲	۰/۳۱۷		۲T- سیر صعودی ناهنجاری‌های اجتماعی در سطح محله‌ها	
۰/۰۱۲	۰/۱۱۸	۰/۰۶	۳T- برخورد گزینشی مدیریت شهری در خدمات‌رسانی به ساکنان محله	
۰/۰۳	۰/۲۹۷		۴T- سیر نزولی سطح تحصیلات افراد به دلیل فقر	
۰/۰۰۹	۰/۰۸۹		۵T- خواسته‌های دشوار مدیریت و ارگان‌های شهر از ساکنان برای ارتقای کالبدی محله	

منبع: نگارندگان

با توجه به جداول فوق، مهم‌ترین ضعف‌ها، قوت‌ها، تهدیدها و فرصت‌ها براساس امتیاز وزن‌داری که در گروه‌های جداگانه SWOT از تحلیل منطقه حسین‌آباد شهر ابهر حاصل شده، بدین‌صورت است. مهم‌ترین ضعف عامل «۸W- نبود انگیزه برای بهسازی خودیار مسکن به دلیل رسمیت‌نداشتن سکونتگاه» با امتیاز کلی ۰/۰۸۳ است. مهم‌ترین قوت عامل «۱S- دسترسی مناسب به راه‌های ارتباطی داخل شهر» است که با امتیاز نهایی ۰/۰۳۸ در ردیف یک گروه قوت‌ها قرار می‌گیرد. مهم‌ترین تهدید عامل «۲T- سیر صعودی ناهنجاری‌های اجتماعی در سطح محله‌ها» با امتیاز کلی ۰/۰۳۲ است. مهم‌ترین فرصت، عامل «۲O- وجود طرح نوسازی واحدهای فرسوده از طرف سازمان مسکن و شهرسازی» با امتیاز نهایی ۰/۰۸۷ در سطح اول گروه فرصت‌ها قرار گرفته است.

۳. تدوین راهبردهای چهارگانه SWOT

۱SO- ایجاد کاربری‌های مناسب و سازگار با ارتباطی منطقی و تنگاتنگ به‌منظور دستیابی به محله‌هایی سرزنده، پویا، پرتحرک و فعال

۲SO- به‌کارگیری مبانی طرح‌های شهری به سوی مردمی‌شدن و انطباق با خواست‌های جامعه مدنی

۱ST- ارتقای کیفیت محیط زیست محله، از طریق ساماندهی و توسعه فضاهای سبز و پارک‌ها

۲ST- بالابردن کیفیت زندگی محله‌ها از طریق تزریق امکانات زیستی و خدمات مورد نیاز زندگی ساکنان آن‌ها

۳ST- ایجاد زمینه فعالیت و اشتغال جمعیت جوان محله در جهت کاهش فقر و آسیب‌های اجتماعی

۱WO- به‌کارگیری تفکرهای اصلاح‌گرا و توسعه از پایین به بالا در مدیریت شهری برای بهسازی و نوسازی مسکن محله

۲WO- بهینه‌سازی مدیریت پسماندها و بازیافت زباله‌ها، به‌ویژه پسماندهای خطرناک

۱WT- تأکید بر تکمیل تأسیسات و شبکه‌های جمع‌آوری فاضلاب محله

- WT₂- تشویق ساکنان و رفع موانع قانونی و نهادی موجود برای بهسازی و نوسازی واحدهای مسکونی محله
 WT₃- جلوگیری از برخوردهای سلیقه‌ای و گزینشی در محله‌ها و تضمین حقوق شهرنشینی و شهروندی آنان
 WT₄- پیشگیری از افزایش روزافزون اشتغال در بخش‌های غیر رسمی و خدمات (غیر مولد) محله

۴. اولویت‌بندی راهبردها با استفاده از ماتریس QSPM

جدول ۵. ماتریس عوامل داخلی راهبردهای WT, WO, ST, SO و محله حسین‌آباد

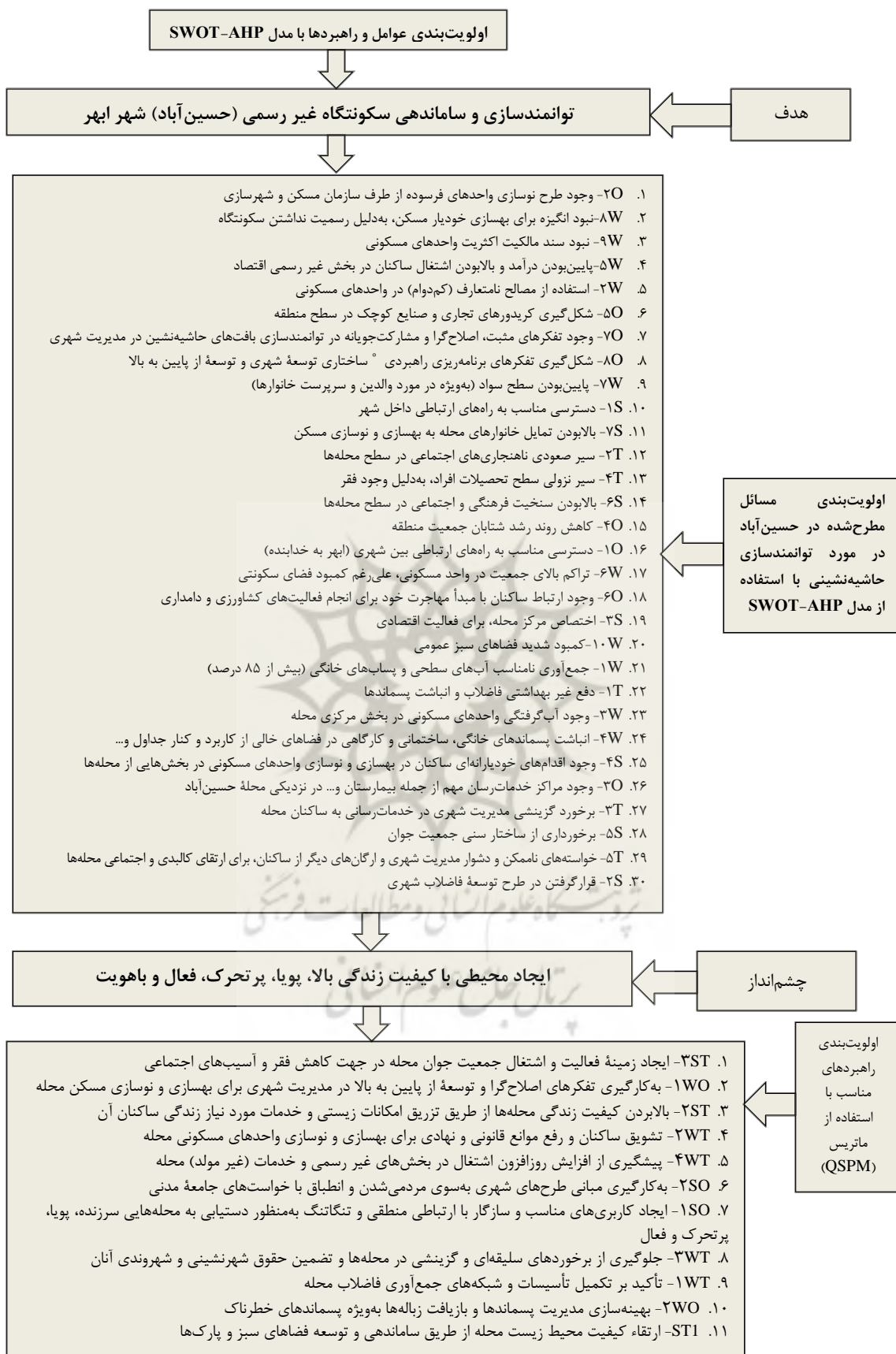
امتیاز موزون	WT و WO, ST, SO												IFE									
	WT ₄		WT ₃		WT ₂		WT ₁		WO ₂		WO ₁			ST ₂		ST ₁		SO ₂		SO ₁		
	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS		TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	
۰/۰۲۱	۱	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	W _۱
۰/۰۶۸	۱	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	W _۲
۰/۰۱۵	۱	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	W _۳
۰/۰۱۵	۱	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵	W _۴
۰/۰۸۴	۴	۱	۰/۰۷۱	۱	۰/۰۴۲	۲	۰/۰۷۱	۱	۰/۰۷۱	۱	۰/۰۴۲	۲	۰/۰۷۱	۱	۰/۰۷۱	۱	۰/۰۴۲	۲	۰/۰۷۱	۱	۰/۰۷۱	W _۵
۰/۰۳۳	۱	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۶۹	۳	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۶۹	۳	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۶۹	۳	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	W _۶
۰/۰۸۶	۲	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	۱	۰/۰۴۳	W _۷
۰/۰۶۶	۲	۱	۰/۰۸۳	۱	۰/۰۳۲	۴	۰/۰۸۳	۱	۰/۰۸۳	۱	۰/۰۳۲	۴	۰/۰۸۳	۱	۰/۰۸۳	۱	۰/۰۳۲	۴	۰/۰۸۳	۱	۰/۰۸۳	W _۸
۰/۰۱۵	۲	۱	۰/۰۷۵	۱	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵	۱	۰/۰۷۵	۱	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵	۱	۰/۰۷۵	۱	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵	۱	۰/۰۷۵	W _۹
۰/۰۲۱	۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	۱	۰/۰۲۱	W _{۱۰}
۰/۰۳۸	۱	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	۱	۰/۰۳۸	S _۱
۰/۰۰۶	۱	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	۱	۰/۰۰۶	S _۲
۰/۰۶۹	۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	۱	۰/۰۳۳	S _۳
۰/۰۱۴	۱	۲	۰/۰۷۸	۱	۰/۰۴۱	۳	۰/۰۷۸	۱	۰/۰۷۸	۱	۰/۰۴۱	۳	۰/۰۷۸	۱	۰/۰۷۸	۱	۰/۰۴۱	۳	۰/۰۷۸	۱	۰/۰۷۸	S _۴
۰/۰۱	۲	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	S _۵
۰/۰۵۶	۲	۱	۰/۰۵۶	۲	۰/۰۲۰	۱	۰/۰۵۶	۱	۰/۰۵۶	۱	۰/۰۲۰	۱	۰/۰۵۶	۱	۰/۰۵۶	۱	۰/۰۲۰	۱	۰/۰۵۶	۱	۰/۰۵۶	S _۶
۰/۰۲۴	۱	۱	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۱۰	۳	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۱۰	۳	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۱۰	۳	۰/۰۲۴	۱	۰/۰۲۴	S _۷
۱/۰۷۸			۰/۰۳۳		۱/۳۸۷		۰/۰۳۳		۱/۳۸۷		۰/۰۳۳		۱/۳۸۷		۰/۰۳۳		۱/۳۸۷		۰/۰۳۳		۱/۳۸۷	جمع

جدول ۶. ماتریس QSPM عوامل خارجی راهبردهای SO، ST، WO و WT محله حسین‌آباد

امتیاز موزون	WT و WO .ST .SO																IFE					
	WT _f		WT _r		WT _r		WT _l		WO _r		WO _l		ST _r		ST _l			SO _r		SO _l		
	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS		TAS	AS	TAS	AS	
۰/۱۸	۱	۰/۱۸	۱	۰/۱۸	۱	۰/۱۸	۴	۰/۱۸	۴	۰/۱۸	۱	۰/۱۸	۲	۰/۱۸	۴	۰/۱۸	۱	۰/۱۸	۲	۰/۱۸	۲	T _۱
۰/۶۴	۲	۰/۶۴	۲	۰/۶۴	۲	۰/۶۴	۱	۰/۶۴	۱	۰/۶۴	۱	۰/۶۴	۲	۰/۶۴	۱	۰/۶۴	۱	۰/۶۴	۱	۰/۶۴	۲	T _۲
۰/۳۴	۲	۰/۴۸	۴	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۳	۰/۳۴	۳	T _۳
۰/۹	۳	۰/۶	۲	۰/۶	۲	۰/۶	۱	۰/۶	۱	۰/۶	۱	۰/۶	۴	۰/۶	۲	۰/۶	۱	۰/۶	۲	۰/۶	۲	T _۴
۰/۱۸	۲	۰/۲۷	۳	۰/۲۶	۴	۰/۲۶	۲	۰/۲۶	۲	۰/۲۶	۲	۰/۲۷	۳	۰/۲۶	۱	۰/۲۶	۱	۰/۲۶	۴	۰/۲۶	۱	T _۵
۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۳	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۱	۰/۳۴	۲	O _۱
۰/۸۷	۱	۰/۸۷	۱	۰/۶۶۱	۳	۰/۶۶۱	۱	۰/۸۷	۱	۰/۶۶۱	۳	۰/۶۶۱	۳	۰/۶۶۱	۳	۰/۸۷	۱	۰/۸۷	۲	۰/۸۷	۲	O _۲
۰/۲۸	۲	۰/۱۴	۱	۰/۲۸	۲	۰/۲۸	۲	۰/۲۸	۱	۰/۱۴	۱	۰/۲۸	۲	۰/۵۶	۴	۰/۲۸	۲	۰/۲۸	۲	۰/۴۲	۳	O _۳
۰/۵۶	۲	۰/۵۶	۲	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۲	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۱	۰/۵۶	۲	O _۴
۰/۱۸	۴	۰/۴۵	۱	۰/۴۵	۱	۰/۴۵	۱	۰/۴۵	۱	۰/۴۵	۱	۰/۱۸	۴	۰/۳۵	۳	۰/۴۵	۱	۰/۴۵	۲	۰/۱۸	۴	O _۵
۰/۶۹	۳	۰/۳۳	۱	۰/۳۳	۱	۰/۳۳	۱	۰/۳۳	۱	۰/۳۳	۱	۰/۹۲	۴	۰/۳۳	۱	۰/۳۳	۱	۰/۳۳	۱	۰/۳۳	۱	O _۶
۰/۸۸	۲	۰/۱۳۲	۳	۰/۸۸	۲	۰/۸۸	۲	۰/۸۸	۲	۰/۱۷۶	۴	۰/۱۳۲	۳	۰/۸۸	۲	۰/۱۳۲	۳	۰/۸۸	۳	۰/۸۸	۲	O _۷
۰/۸۸	۲	۰/۱۳۲	۳	۰/۸۸	۲	۰/۴۴	۱	۰/۴۴	۱	۰/۱۷۶	۴	۰/۱۳۲	۳	۰/۸۸	۲	۰/۱۷۶	۴	۰/۸۸	۴	۰/۸۸	۲	O _۸
۰/۸۳۴		۰/۸۳		۰/۸۷		۰/۵۳۳		۰/۵۳۳		۰/۸۶۹		۱/۲۰۸		۰/۹۶		۰/۴۳۶		۰/۸۷		۰/۹۰۴		مجموع
۱/۹۲۲		۱/۳۶۲		۲/۱۷۴		۱/۳۷۴		۱/۳۳۹		۲/۲۵۴		۲/۴		۲/۳۱۸		۱/۱۲۵		۱/۹۰۱		۱/۷۹۷		میانگین

منبع: نگارندگان

با توجه با جداول برنامه‌ریزی کمی راهبردی (QSPM) - که به تفکیک، برای انواع راهبردهای SO، ST، WO و WT تدوین شده است- راهبرد ST_۳ با بیشترین امتیاز ۲/۴، نمایانگر بهترین راهبرد در توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه غیر رسمی (حسین‌آباد) شهر اهر با راهبرد «ایجاد زمینه فعالیت و اشتغال جمعیت جوان محله در جهت کاهش فقر و آسیب‌های اجتماعی» است و در اولویت قرار می‌گیرد. راهبرد WO_۱ با امتیاز ۲/۲۵۴ با راهبرد به‌کارگیری تفکرهای اصلاح‌گرا و توسعه از پایین به بالا در مدیریت شهری برای بهسازی و نوسازی مسکن محله در رده دوم قرار می‌گیرد و راهبرد ST_۳ با امتیاز ۲/۳۱۸ و با راهبرد بالابردن کیفیت زندگی محله‌ها از طریق تزریق امکانات زیستی و خدمات مورد نیاز زندگی ساکنان آن نیز به‌عنوان راهبرد شاخص دیگری در رده سوم معرفی می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امروزه سکونتگاه‌های غیر رسمی در اکثر شهرهای کشورهای در حال توسعه، یکی از معضله‌های بزرگ و اساسی به‌شمار می‌آید. اسکان غیر رسمی در ایران، پدیده‌ای روبه‌رشد است و درحقیقت، نوعی شیوه خاص زندگی محسوب می‌شود که چهره اکثر شهرهای ایران، از جمله شهر ابر، دارای نمادها و نشانه‌هایی از این پدیده‌اند.

نتیجه مقایسه دودویی گروه‌های SWOT در مورد توانمندسازی سکونتگاه غیر رسمی حسین‌آباد شهر ابر نشان می‌دهد که در عوامل داخلی، امتیاز کل ضعفاً (۰/۴۳۵)، نسبت به قوت‌ها (۰/۱۵۶)، در سطح بالایی قرار دارد که نشان از برتری و غالب بودن ضعفاً بر قوت‌ها دارد و از قوت‌های موجود به‌درستی در جهت غلبه بر ضعفاً استفاده نشده است. در مقابل، در عوامل خارجی، فرصت‌ها با امتیاز کلی (۰/۳۰۸) نسبت به تهدیدها- که دارای امتیاز ۰/۱۰۱ است- در وضعیت بهتری قرار دارند که این، زمینه‌ای مساعد برای حداکثر استفاده از این فرصت‌های موجود برای حل مشکل‌های محله حسین‌آباد است.

درواقع، آنچه ساکنان سکونتگاه‌های غیر رسمی به آن نیاز دارند، شانس برای بهبود زندگی و ایفای سهم مهم‌تری در شهرهاست. منابعی که صرف بهبود مناطق حاشیه‌نشین می‌شود، سرمایه‌گذاری‌هایی است که موجب ثمردهی در اقتصاد شهری و بازگشت‌های اجتماعی خواهد شد.

راهبردهایی که از ماتریس QSPM حاصل شده است، برای برون‌رفت از وضعیت موجود محله حسین‌آباد، شهر ابر و حرکت به سوی ساماندهی و توانمندسازی آن، به‌ترتیب اولویت، به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:

جدول ۷. راهبردهای ترکیبی برای توانمندسازی محله حسین‌آباد، شهر ابر

اولویت	امتیاز نهایی	راهبردهای ترکیبی برای توانمندسازی و برون‌رفت از وضعیت موجود محله حسین‌آباد، شهر ابر
۱	۲/۴۰۰	۳-ST- ایجاد زمینه فعالیت و اشتغال جمعیت جوان محله در جهت کاهش فقر و آسیب‌های اجتماعی
۲	۲/۲۵۴	۱-WO- به‌کارگیری تفکرهای اصلاح‌گرا و توسعه از پایین به بالا در مدیریت شهری برای بهسازی و نوسازی مسکن محله
۳	۲/۲۱۸	۲-ST- بالا بردن کیفیت زندگی محله‌ها از طریق تزریق امکانات زیستی و خدمات مورد نیاز زندگی ساکنان آن
۴	۲/۱۷۴	۲-WT- تشویق ساکنان و رفع موانع قانونی و نهادی، برای بهسازی و نوسازی واحدهای مسکونی محله
۵	۱/۹۲۲	۲-WT- پیشگیری از افزایش روزافزون اشتغال در بخش‌های غیر رسمی و خدمات (غیر مولد) محله
۶	۱/۹۰۱	۲-SO- به‌کارگیری مبانی طرح‌های شهری به‌سوی مردمی‌شدن و انطباق با خواست‌های جامعه مدنی
۷	۱/۷۹۷	۱-SO- ایجاد کاربری‌های مناسب و سازگار با ارتباطی منطقی و تنگاتنگ به‌منظور دستیابی به محله‌هایی سرزنده، پویا، پرتحرک و فعال
۸	۱/۳۶۲	۲-WT- جلوگیری از برخورد‌های سلیقه‌ای و گزینشی در محله‌ها و تضمین حقوق شهرنشین و شهروندی آنان
۹	۱/۲۷۴	۱-WT- تأکید بر تکمیل تأسیسات و شبکه‌های جمع‌آوری فاضلاب محله
۱۰	۱/۲۳۹	۲-WO- بهینه‌سازی مدیریت پسماندها و بازیافت زباله‌ها به‌ویژه پسماندهای خطرناک
۱۱	۱/۱۲۵	۱-ST- ارتقای کیفیت محیط زیست محله، از طریق ساماندهی و توسعه فضاهای سبز و پارک‌ها

منبع: نگارندگان

منابع

- تودارو، مایکل، ۱۳۶۶، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، جلد اول، مجموعه برنامه و توسعه، تهران.
- حاتمی‌نژاد، حسین و جعفر زمردیان، ۱۳۸۱، اسکان غیر رسمی در مشهد، نشریه شهرداری‌ها، سال چهارم، شماره ۴۵.
- حاتمی‌نژاد، حسین، سیف‌الدینی، فرانک و محمد میره، ۱۳۸۵، بررسی شاخص‌های مسکن غیر رسمی در ایران (نمونه موردی: محله شیخ‌آباد قم)، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۸.
- حاج‌یوسفی، علی، ۱۳۸۱، حاشیه‌نشینی شهری و فرایند تحول آن، نشریه هفت شهر، سال سوم، شماره ۸.

۵. حافظ‌نیا، محمدرضا، ۱۳۸۸، **روشن تحقیق در علوم انسانی**، سمت، تهران.
۶. حکمت‌نیا، حسین و سید علیرضا افشانی، ۱۳۸۹، **حاشیه‌نشینان و ارتکاب جریان اجتماعی**، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال چهل و دوم، شماره ۷۲.
۷. رهنما، محمدرضا، ۱۳۸۸، **برنامه‌ریزی مناطق مرکزی شهرها**، چاپ اول، انتشارات دانشگاه فردوسی، مشهد.
۸. زیاری، کرامت‌اله و آذرخت نودری، ۱۳۸۸، **ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیر رسمی شهر اهواز**، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال چهل و یکم، شماره ۶۸، صص ۲۱-۳۶.
۹. زیاری، کرامت‌اله، مهدنژاد، حافظ و فرهاد پرهیز، ۱۳۸۸، **مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری**، چاپ اول، انتشارات دانشگاه بین‌المللی چابهار.
۱۰. شکوهی، علی، ۱۳۸۲، **بررسی مسائل اقتصادی، اجتماعی و کالبدی انبوه‌سازی مسکن در شهر زنجان**، فصلنامه انبوه‌سازان مسکن، سال سوم، شماره ۹ و ۱۰.
۱۱. صالحی، رحمان و ولی‌اله ربیعی فر، ۱۳۹۰، **ساماندهی حاشیه‌نشینان محله حسین‌آباد شهر ابهر**، شهرداری شهر ابهر.
۱۲. قرخلو، مهدی و عبدی ینگ‌کند، ناصح و سعید زنگنه شهرکی، ۱۳۸۸، **تحلیل سطح پایداری شهری در سکونتگاه‌های غیر رسمی (مورد: شهر سنندج)**، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال چهل و یکم، شماره ۶۹.
۱۳. محمدی، یاسر، رحیمیان، مهدی، موحد محمدی، حمید و عبدالحسن طرفی، ۱۳۸۷، **بررسی چالش‌های حاشیه‌نشینان در شهرستان کوه‌دشت، استان لرستان**، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، زمستان، شماره ۶۶.
۱۴. مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵، **سرشماری عمومی نفوس و مسکن**، شهرستان ابهر.
۱۵. مهندسان مشاور آرمان شهر، ۱۳۸۵، **طرح جامع شهر ابهر**.
۱۶. موحد، علی و ایوب تقی‌زاده، ۱۳۸۹، **بررسی جهت‌های توسعه مناطق حاشیه‌نشین شهر اهواز با استفاده از GIS و RS**، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال چهل و یکم، شماره ۷۰.
۱۷. نیکنام، جواد و سیدعارف موسوی، ۱۳۸۵، **بررسی مسائل و مشکلات سکونتگاه‌های غیر رسمی**، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (نسخه دوم)، تهران.
18. Cook, N. and Ruming, K. J., 2008, **On the Fringe of Neoliberalism: Service and Infrastructure Provision in Residential Development in Sydney**, Australian Geographer, Vol. 39, No. 2, pp. 211° 228.
19. Jargowsky, A., 2009, **Cause or Consequence Suburbanization and Crime in U.S. Metropolitan Areas**, Crime and Delinquency, Vol. 55, No. 1, pp. 28-50.
20. Hataminejad, H., Seyfeddini, F. and Mireh, M., 2007, **Investigating the Informal Housing Indicators in Iran**, Research of Human Geography, No. 58, pp. 129-145. (In Persian)
21. Gharakhlo, M., Yangy Kand, N. and Zanganeh Shahraki, S., 2009, **Analysis of the Level of Urban Sustainability Settlement of Sanandaj**, Research of Human Geography, No. 69, pp. 1-16. (In Persian)
22. Hekmatnia, H. and Afshani, S. A., 2010, **Informal Settlement and Social Crimes**, Research of Human Geography, No. 72, pp. 157-166. (In Persian)
23. Hafeznia, M., 2009, **An Introduction to the Research Method in Human Science**, Samt, Tehran. (In Persian)
24. Hajyusefi, A., 2002, **Informal Settlement and its Evolution before Islamic Revolution**, Haft-Shar Quarterly, No. 8, pp. 27-34. (In Persian)
25. Quivy, R., 2010, **Manuel de Research en Sciences Sociales**, Translated by: Nickgozar, A., (In Persian)
26. McGuirk, P. M. and Dowling, R., 2007, **Understanding Master-Planned Estates in Australian Cities: A Framework for Research**, Urban Policy and Research, Vol. 25, No.1, pp. 21-38.

27. Mohammadi, Y., Rahimian, M., Movahed Mohammadi, H. and Tarafi, A., 2008, **An Investigation of the Problems of Suburban Settlement in Kouhdasht City of Lorestan**, Research of Uman Geography, No. 86, pp. 85-98. *(In Persian)*
28. Movahed, A. and Taghizadeh, A., 2010, **An Analysis of Informal Settlement Development Directions Using GIS and RS in Ahvaz**, Research of Human Geography, No. 70, pp. 15-28. *(In Persian)*
29. Municipalities and State Agencies Dehyari, 2009, **Approach to Informal Settlements and Urban Wear Limits**, Institute for Urban and Rural Management, Tehran.
30. Nicnam, J. and Moussavi, S., 2007, **Review Issues and Problems of Informal Settlements**, 2nd Ed, Municipalities and Organizations Dehyari country, Tehran. *(In Persian)*
31. Rahnama, M., 2009, **Central Planning of Cities, Printing, Publishing**, Ferdowsi University, Mashhad. *(In Persian)*
32. Ruming, K. J., 2009, **Development Configurations and Planning Negotiations: A Case of Fringe Development in Sydney**, Australia, Urban Studies.
33. Sander, T. H., 2002, **Social Capital and New Urbanism: Leading a Civic Horse to Water**, National Civic Review, Vol. 91, No. 3, pp. 213° 235.
34. Salehi, R. and Rabieifar, V., 2009, **Organizing the Marginalized Neighborhoods Abhar, Hossein-Abad City**, The City Council Abhar. *(In Persian)*
35. Shakouie, H., 1994, **Urban Social Geography**, Majed, Tehran. *(In Persian)*
36. Statistical Center of Iran, 2006, **General Population and Housing Census**, Abhar. *(In Persian)*
37. Todaro, M., 1988, **Economic Development in Third World Countries**, Translated by: Gholam Ali Farjadi. *(In Persian)*
38. Ziari, K. and Nowzari, A., 2009, **Organization and Improvement of Informal Habitation in Ahvaz City**, Research of Human Geography, No. 68, pp. 21-36. *(In Persian)*
39. Hataminejad, H. Zomorodian, J., 2002, **An Informal Settlement in the City of Mashhad**, The Magazine Municipalities, Vol. 4, No. 45, p. 16. *(In Persian)*
40. Ziari, K., Mahdnejad, H. and Parhiz, F., 2009, **Fundamental and Techniques of Urban Planning**, International University of Chabahar. *(In Persian)*
41. Utopia Consulting Engineers, 2006, **The city's Comprehensive Plan Abhar**.